

Maja Polić

POKRETANJE I DJELOVANJE PRVIH PREPORODNIH EDICIJA KALENDARA *ISTRAN* I LISTA *NAŠA SLOGA* U POKRAJINI *ISTR*I I NA KVARNERSKIM OTOCIMA

Dr. sc. Maja Polić
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci
Gjure Ružića 5, HR – 51000 Rijeka
polic@hazu.hr

UDK 930.85(497.571)
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 12. 10. 2015.
Prihvaćeno: 11. 11. 2015.

*Pokrajina Istra s Kvarnerskim otocima početkom druge polovice XIX. st. doživljava hrvatski narodni preporod, koji je ranije započet u Bansknoj Hrvatskoj. Osim osnutka čitaonica, presudnu ulogu u tim zbivanjima imalo je i pokretanje edicija na hrvatskome jeziku zahvaljujući kojima su preporodne ideje dopirale do hrvatskoga stanovništva spomenutoga istarsko-kvarnersko-otočnoga područja, ali i slovenskoga, koje je ondje dijelilo istu sudbinu s hrvatskim, u odnosu na malobrojno, ali vodeće, talijansko stanovništvo. Riječ je o kalendaru *Istran*, godišnjaku tiskanome za 1869. i 1870. godinu, te novinskoj ediciji *Naša sloga*, koja je izlazila od 1870. do 1915. godine. U članku se ukazuje i na djelovanje dviju značajnih ličnosti, koje su – uz biskupa Jurja Dobrila – imale presudnu ulogu u izlaženju tih edicija, a to su Franjo Ravnik i Matko Laginja.*

Ključne riječi: *Pokrajina Istra s Kvarnerskim otocima; hrvatski narodni preporod; kalendar Istran; Naša sloga; Juraj Dobrila; Franjo Ravnik; Matko Mandić.*

I. Političke prilike Pokrajine Istre s Kvarnerskim otocima

Početak XIX. st. u Istri i dijelu Kvarnerskoga primorja s otocima obilježen je austrijskom vladavinom.¹ Odlukom habsburškoga vladara 1825. g. spomenuto područje postaje jedinstvena pokrajina – tzv. okrug, sa sjedištem u Pazinu,² a zajedno s Trstom i Goricom i dalje je u okviru šire pokrajine Austrijskoga primorja, sa sjedištem u Trstu.³ Kvarnerski, pak, otoci, udruženi u kotar sa sjedištem u Malome Lošinj, također su bili dio Pazinskoga okružja.⁴ Ono je 60-ih godina transformirano u Pokrajinu Istru, sa svojim saborom i vladom; sjedište joj je bilo u Poreču.⁵

Na tome istarsko-kvarnersko-otočnome području živjeli su Hrvati kao apsolutno većinsko stanovništvo, a zatim i Talijani i Slovenci.⁶ Hrvatski puk, kao i onaj slovenski na sjeveru Istre, bio je nastanjen uglavnom na seoskim područjima diljem cijele pokrajine.⁷ Vladajući element – uz veoma mali broj birokratiziranih austrijskih Nijemaca – zapravo su predstavnici manjine; to su Talijani, točnije rečeno, to je vrlo tanak postfeudalno-građanski talijanaško-talijanski sloj koji živi uglavnom u gradskim sredina-

¹ *Kastav i Kastavština u prošlosti i sadašnjosti*, Samobor, 1931., 57, 58; Jaroslav ŠIDAK, Vinko FORETIĆ, Julije GRABOVAC, Igor KARAMAN, Petar STRČIĆ, Mirko VALENTIĆ, *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*, Zagreb, 1990., 100, 101; Dane GRUBER, *Povijest Istre*, 2. izd., Zagreb – Žminj, 2005., str. 229-231; Petar STRČIĆ, *Prilog političkoj povijesti Kastavštine od 1813. do 1918. godine*, Zbornik Kastavštine, 1, Opatija, 1978., str. 39-54; Dragovan ŠEPIĆ, *Hrvatski pokret u Istri u XIX. i na početku XX. stoljeća*, Račice, 2004., na v. mj.

² Bernard STULLI, *Istarsko okružje. 1825-1860.*, Pazin, 1984.; Nevio ŠETIĆ, Marino MANIN, *Prilike u Istri uoči i tijekom objavljivanja Naše Sloge*, Časopis za suvremenu povijest, 39, 3, Zagreb, 2007., str. 708 i dalje; Nevio ŠETIĆ, *Istra u hrvatskoj državotvornoj misli prije i nakon 1894. godine*, Bertošin zbornik. Zbornik u čast Miroslava Bertoše, 2, Pula – Pazin, 2013., str. 656.

³ J. Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, n. dj., str. 102.

⁴ To područje austrijskoga, cislajtanijskog zapadnog korpusa iste Monarhije, od ugarskoga, transljatanijskog istočnog korpusa iste Monarhije dijelila je granica koja prolazi istočnim rubom Kastavštine do prostora Kantride, nedaleko od tadašnje (mađarske) Rijeke na obali Riječkoga zaljeva. Usp. Petar STRČIĆ, *Liburnijska Istra u Hrvatskome nacionalnom pokretu u XIX. i XX. stoljeću s posebnim osvrtom na Volosko*, Časopis za povijest Zapadne Hrvatske, 2-3, Rijeka, 2007. – 2008., str. 74.

⁵ Jaroslav ŠIDAK, Mirjana GROSS, Ljubo KARAMAN, Dragovan ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*, Zagreb, 1968., str. 61-66, 112-115 i 180-187.

⁶ Prema popisnoj anketi iz 1864. g., u Istri su bile 234.000 stanovnika; od toga je 134.445 bilo Hrvata, 31.995 Slovenaca i 60.040 Talijana. Ivan CERAR, *Časopis Istria i koristne u njemu za Slavene nauke*, Slavjanski Rodoljub, 6, Trst, kolovoz 1849., str. 1-3, pretisak, str. 43-45; Fran ZWITTER, *Prebivalstvo na slovensken od XVIII. stoletja do današnjih dni*, Rasprave Znanstvenega društva v Ljubljani, 14, 5, Ljubljana, 1936., str. 54.

⁷ Isto. Fran BARBALIĆ, *Provi parlamentarni izbori u Istri 1848*, Historijski zbornik, 1, Zagreb, 1948., str. 182; Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knj. 1 (1797-1882)*, Pazin, 1867., str. 146.

ma. Ali, taj manjinski sloj zadržao je svoje nekadašnje privilegije nastale u vremenu postojanja Mletačke Republike i poslije njezine propasti 1797. godine prilagodivši se nakon toga novim političkim okolnostima – austrijskoj vlasti, te je uz njezinu pomoć na starome austrijskom prostoru i dalje nastavio s političkom, gospodarskom i inom hegemonijom, uz pomoć i podršku hrvatskih odnarođenika – tzv. talijanaša, koji su popunjavali njihove malobrojne redove.⁸

Revolucionarna zbivanja 1848. g. na području Istre te Kvarnerskih otoka pomogla su i većinskome dijelu sasvim zanemarenoga hrvatskog stanovništva da iskaže svoje mišljenje.⁹ To pokretanje ujedno je bilo i dio narodnoga preporoda tamošnjih istarsko-otočnih Hrvata s odjecima iz Banske Hrvatske.¹⁰ Nositelji hrvatskoga pokreta bili su predstavnici gotovo jedine tadašnje hrvatske inteligencije, odnosno nižega svećenstva, u čijim se redovima upravo u razdoblju neoapsolutizma ističe dr. Juraj Dobrila.¹¹ Kao porečko-puljski, a onda tršćansko-koparski biskup, Dobrila je raspolagao i zamjetnim materijalnim sredstvima, kojima se uvelike koristio za promicanje potreba hrvatske pastve, pa tako i, prije svega, za pokretanje hrvatskih glasila – dva godišta kalendara *Istran*, a potom stalne periodike – lista *Naša sloga*, čije je čelništvo ujedno činilo i organizacijsko središte hrvatskoga narodnog preporoda cijeloga istarsko-kvarnersko-otočnoga područja.¹²

Tome je nešto ranije – 1866. godine – prethodio i osnutak institucije koja je započela širenje hrvatstva prema Istri i Kvarnerskim otocima. Naime, tada je u Kastvu osnovana prva čitaonica u Pokrajini.¹³ Ona je odigrala vrlo bitnu

⁸ Usp. Petar STRČIĆ, *Iredentizam dr. Francesca Vidulichia (1819-1889)*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 24, Zagreb, 1991., str. 109-118.

⁹ Petar STRČIĆ, *Oko pokretanja 'Naše sloge'*, Pazinski memorijal, 2, Pazin, 1971., str. 19.

¹⁰ Zbivanja su zaustavljena u razdoblju neoapsolutizma od 1850. do 1860. godine, ali samo za Hrvate, dok je talijanaško-talijanski pokret doživio svoju reorganizaciju; njegovi građanski i polufeudalni predstavnici intenzivno su ga od 70-ih godina pretvarali u velikotalijanski nacionalistički iredentistički pokret, s ishodištem u netom stvorenoj Kr. Italiji, uočavajući svu opasnost od mogućega otpora što bi ga njihovoj vladavini mogla pružiti većina naroda u Istri, odnosno Hrvati. Usp. članke u: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb, 1969.; Mirjana GROSS, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860.*, Zagreb, 1985.

¹¹ O njemu vidi: Cvjetko RUBETIĆ, *Vjekopis Dr-a Jurja Dobrile biskupa tršćansko-koparskoga prije porečko-puljskoga*, Zagreb, 1882., str. 2-4; *Istarski preporoditelj Juraj Dobrila 1812-1882*, Pazin, 1985.; *Dr. Juraj Dobrila (1812.-1882.) i stoljeće Krasne zemlje (1912.-2012.)*, Poreč, 2015.

¹² P. Strčić, *Inicijative*, n. dj., str. 512, 513.

¹³ Vinko RUBEŠA, *Spomenica dvadesetpetgodišnjice Hrvatske čitaonice u Kastvu (Prve hrvatske čitaonice u Istri)*, Trst, 1892.

ulogu ne samo u preporodu već i u konkretnome hrvatskom političkom pokretu Hrvata u cijeloj toj austrijskoj pokrajini.¹⁴

Pokretanje glasila na hrvatskome jeziku, osnutak daljnjih čitaoničkih okupljališta i profiliranje većega broja preporoditelja dobar su temelj za pokretanje daljnjih akcija na spomenutom području. Ipak, u šestome desetljeću XIX. st. znatno nadmoćnija talijanaško-talijanska većina u Saboru Pokrajine otvoreno je šikanirala malobrojne virilne i izborne hrvatske i slovenske zastupnike gotovo potpuno onemogućavajući njihovu djelatnost.¹⁵ Tako su plodniji rezultati preporodne djelatnosti počeli stizati tek 70-ih godina. Primjerice, prva hrvatska masovna skupština – tzv. tabor Istre i otoka – organizirana je 1871. g. na Sv. Mihovilu u Rubešima, u Kastavštini, što je bio prvi javni i

¹⁴ Osnutak čitaonica iznjedrila je politička situacija burnoga XIX. stoljeća, tzv. „vieka narodnosti“, prema riječima njegovih suvremenika – s ilirskim pokretom i hrvatskim narodnim preporodom, začetim u sjevernome dijelu Banske Hrvatske, u mađarskome dijelu Habsburške Monarhije; ovaj dio hrvatskoga prostora postupno se od svih Hrvata prihvaća kao matica domovina, a njezin glavni grad Zagreb kao metropola. Čitaonice su postale najboljim izvorištem ostvarivanja nekoliko ciljeva. Naime, s obzirom na to da tada nije bilo moguće osnivanje, primjerice, hrvatskih političkih stranaka, krenulo se u političku stvarnost preko formalno kulturnih ustanova – čitaonica. U njima i s njima krenulo se i u Istri i na Kvarnerskim otocima u buđenje svijesti u Hrvata kao naroda koji je ravnopravan s drugima, u prvome redu austrijsko/njemačkim, mađarskim i talijanskim; zatim, svijesti o vlastitome jeziku i kulturi hrvatskoga naroda, o potrebi njegovanja običaja, kulturnoga nasljeđa i zajedništva, čvršćega povezivanja malobrojnih inteligentna hrvatskoga naroda itd. Takva je bila i prva zapadno od potoka Rječina, u pokrajini Istri s Kvarnerskim otocima, spomenuta *Čitalnica*, osnovana u Kastvu. No, Vrbničani na otoku Krku 1871. prvi su ipak uspjeli u zapadnoj Hrvatskoj dobiti potvrđena pravila od nadležnih austrijskih vlasti u Trstu, upravo s imenom „Hrvatska čitaonica“. Slijedile su slične čitaonice u Velome Lošnju 1867. i u Puli 1869. godine. Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2002., str. 3; Drago GERVAIS, *Narodna čitaonica u Rijeci*, Rijeka. Zbornik, Zagreb, 1953., str. 459; Milka ŠUPRAHA PERIŠIĆ, *130 godina od osnutka Hrvatske čitaonice u Škrpljevu*, Bakarski zbornik, 9, Bakar, 2004., str. 129; Mihovil BOLONIĆ, Petar STRČIĆ, *Zapisnici sjednica i skupština „Hrvatske čitaonice“ u Vrbniku 1871-1929*, Krčki zbornik, 4, Krk, 1971.; *Čitaonički pokret u jugoslavenskim zemljama u XIX. stoljeću*, Mali Lošinj – Rijeka, 1990., str. 52; *Hrvatska čitaonička društva u Istri u 19. i početkom 20. stoljeća*, Pula – Pazin, 1993.; *Čitaonički i knjižnični pokret u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću*, Pula, 1996.; *Spomen-knjiga prigodom 125. obljetnice osnutka udruge Čitaonica u Puli*, Pula, 1998.; Maja POLIĆ, *Trsatska čitaonica od početka do 1918. godine*, Rijeka, 2009.; isto, *Rijeka*, XIV, 2, Rijeka, 2009., str. 1-192. O razvoju hrvatske nacije i hrvatskoga nacionalizma također postoji opsežnija literatura; usp., npr., M. Gross, *Počeci moderne Hrvatske*, n. dj.; Mirjana GROSS, Agneza SZABO, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb, 1992.; Trpimir MACAN, *Miho Klaić*, Zagreb, 1980.; Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, I, II, Pazin, 1967., 1973.; Ivo PERIĆ, *Dalmatinski sabor 1861-1912*, Zadar, 1978.; Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji – Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1868.*, Zagreb, 1980.; J. ŠIDAK i dr., *Hrvatski narodni preporod*, n. dj.; J. ŠIDAK i dr., *Povijest hrvatskoga naroda*, n. dj. O građi usp. *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima SFRJ. SR Hrvatska*, Beograd, 1984. i *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, 1, Zagreb, 2006., 2, Zagreb, 2007.

¹⁵ D. Šepić, *Hrvatski pokret u Istri*, n. dj., str. 67.

evidentni dokaz da apsolutna hrvatska većina stanovništva u Pokrajini Istri s Kvarnerskim otocima već ima zavidnu snagu kada može organizirati i tako velike, masovne skupštine naroda.¹⁶ Tako je preporodni pokret u Pokrajini sve više kročio organiziranijim putovima.

Ta prva mahom svećenička generacija preporoditelja prihvatila je južnoslavensku nacionalno-političku opciju đakovačko-srijemskoga biskupa dr. Josipa Jurja Strossmayera,¹⁷ s kojim se Dobrila družio za vrijeme svojega boravka u doba studija u Beču, te kanonika dr. Franje Račkoga iz Gorskoga kotara.¹⁸ Od šestoga desetljeća i ovdje je prisutan i kroatizam dr. Ante Starčevića; u tome će duhu djelovati druga, svjetovna generacija preporoditelja koju će predvoditi (a u cjelini preuzeti vodstvo pokreta od 80-ih godina) pravnik dr. Matko Laginja te svećenici Vjekoslav Spinčić i Matko Mandić, pa tako od 60-ih godina na navedenu prostoru djeluju dvije nacionalno-integracijske ideje.¹⁹

II. Djelovanje preporoditelja Franje Ravnika

U preporodnome duhu djelovao je i Franjo/Fran Ravnik, jedan od vrlo važnih ne samo sudionika već i bitnijih kreatora sve življega hrvatskog

¹⁶ Ondje su istaknuti zahtjevi za nacionalnim, gospodarskim i kulturno-prosvjetnim pravima. Branko MARUŠIĆ, *Primorski čas pretekli. Prispjevki za zgodovino Primorske*, Koper, 1985.; Petar STRČIĆ, *Na velikoj prekretnici. Prvi hrvatski tabor Istre i Kvarnerskih otoka*, Pula, Opatija, Rovinj, 1989.; N. Šetić, M. Manin, n. dj., str. 715, 716.

¹⁷ O Strossmayeru (Osijek, 4. veljače 1815. – Đakovo, 8. svibnja 1905.) postoji golema literatura, iz koje izdvajamo: Tadija SMIČIKLAS, *Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera i izabrani njegovi spisi. Govori, rasprave i okružnice*, Zagreb, 1906.; Josip Juraj Strossmayer 1815. – 1905. Zbornik radova, Zagreb, 2006.; *Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera*, Zbornik, Osijek, 2008.

¹⁸ O Franji Račkome (Fužine, 25. studenoga 1828. – Zagreb, 13. veljače 1894.), između ostaloga, vidi: Tadija SMIČIKLAS, *Život i djela Franje Račkoga*, Zagreb, 1895.; *Izbor iz djela. Franjo Rački* (priredio Jakša Ravlić), Zagreb, 1969.; Mirjana GROSS, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb, 2004.; ista, *Franjo Rački: ključne godine profesionalnoga povjesničara*, Radovi Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za hrvatsku povijest, 34/36, Zagreb, 2001./2004., str. 63-88; Tomislav MARKUS, *Moderna civilizacija u stvaralaštvu Franje Račkog*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, 21, Zagreb, 2004., str. 243-265; Stanislav JUŽNIČ, *Rodoslov Franje Račkog*, *Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka*, 37, Rijeka, 1995., str. 335-349.

¹⁹ O obje nacionalne ideologije usp., npr., Mirjana GROSS, *O ideološkom sustavu Franje Račkoga*, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU, 9, Zagreb, 1979., str. 5-33; M. Gross, A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, n. dj., str. 157 i dalje; Mirjana GROSS, *Nacionalno-integracijske ideologije i Hrvatska u doba ilirizma do stvaranja Jugoslavije*, Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća), Zagreb, 1981., str. 283-306; ista, *O nacionalnoj ideologiji Ante Starčevića i Eugena Kvaternika*, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, Zagreb, 1972., str. 25-46; ista, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973.; ista, *Izvorno pravaštvo*, Zagreb, 2000.; N. Šetić, M. Manin, n. dj., str. 718; N. Šetić, *Istra u hrvatskoj državotvornoj misli*, n. dj., str. 660.

narodnog preporoda u istarsko-otočnome području zapadne Hrvatske.²⁰ Ravnik, djelujući na hrvatskoj strani Istarskoga poluotoka, prijateljevao je

²⁰ Franjo/Fran Ravnik (Smokuč, 4. studenoga 1832. – Kopar, 22. lipnja 1883.). Školovanje je započeo u Ljubljani, a nastavio ga je u Gorici i Trstu, te ga je dovršio 1855., postavši svećenik Katoličke crkve. Čitav svoj duhovnički život posvetio je kulturnome i nacionalnom djelovanju, jer su ta područja vrlo ugrožena, pa je upravo u tim područjima polučio zamjetne rezultate. Na prostoru istarsko-otočne pokrajine, i to u njezinu zapadnome dijelu, Ravnik djelovanje započinje kao duhovni pomoćnik u Crnome vrhu. Rad zatim nastavlja u hrvatskoj Brtonigli, u Bujštini, također u zapadnoj Istri. S obzirom na to da su tadašnje škole bile pod crkvenom upravom, u jednoj od njih podučavao je i Ravnik. No, ovdje je došao pod neposredni udar talijansko-talijanaških vladajućih struktura, jer se usudio držati vjeronauk na hrvatskome jeziku svoje pastve. Tu je bio i prvi svećenik koji je vodio matične knjige rođenih i umrlih. Nakon toga prelazi u Kastav, te u njemu djeluje relativno kratko vrijeme, i to od 1859. do 1862. godine. Naime, postao je kapelan u tamošnjoj Župi sv. Jelene. Uz to je i učitelj u kastavskoj hrvatskoj pučkoj školi. U tu je školu biskup Dobrila na svoj trošak slao mladež iz srednje Istre jer takvih škola ondje nije bilo; zanimljivo je da su tu kastavsku pučku školu polazili đaci i iz susjednih općina, kao i djeca nekih Talijana, što je znak da je doista bila vrlo kvalitetna. Prve godine svojega boravka u kastavskoj školi, on – Slovenac – predaje hrvatski jezik; već iduće postaje čak i ravnateljem te škole. V. Spinčić bilježi kako je dužnost ravnatelja obavljao dvije školske godine, 1860./61. i 1861./62.; podatke o tome našli smo i u spomenicama te škole, i to onima iz 1859., 1860., 1861. i 1862. godine, iako u njima, doduše, nema konkretnijih zapisa o Ravnikovu tamošnjem prosvjetnom ili drugom djelovanju. Razdoblje ravnateljstva kastavskom školom, i to za isto razdoblje, od 1859. do 1862. potvrđuje i M. Laginja. U Kastavštini je Ravnik stekao mnogo prijatelja, s kojima je i kasnije, nakon svojega odlaska, održavao kontakte pismenim putem. Čini se da je upravo on udahnuo hrabrijem, nacionalni duh dijelu Kastavštine, pa tako i u Spinčićevoj grupi, čiji su se pripadnici osobito isticali u kasnijem društvenom životu Istre općenito i zasebno. Ravnik je kasnije službovao u Kopru kao nastavnik gimnazije, ali je sačuvao kontakt sa svojim nekadašnjim učenicima; održavao je veze i s tršćanskim Hrvatima te s Dobrilom u Poreču. Upravo s njim najuže su povezani pokušaji širenja ideje o potrebi aktivnoga otpora i nastojanja da se međusobno povežu različiti plamičci koji su sve jače, iako usamljeno, plamtjeli. Naime, Ravnik je postao čak urednik prvoga periodičnog glasila za Hrvate Istre i Kvarnerskih otoka – kalendara *Istran*. Za vrijeme boravka u Kopru, gdje u talijanskoj gimnaziji predaje hrvatski jezik, sastavio je gramatiku hrvatskoga jezika, i to upravo na način kojim je ondje predavao. Gramatika je pronađena u ostavštini profesora Frana Frankovića, i to u rukopisu; no, nije sačuvana u cijelosti. U Frankovićevoj ostavštini pronađen je i tekst *Knjižnica Fr. Ravnika*, koju je, prema Spinčiću, sastavio sam Ravnik. U taj rukopisni sveščić upisane su 203 knjige, mahom svjetovne tematike, ali dio ih je i crkvenih; riječ je, među ostalima, o knjigama autora više narodnosti – Daničića, Račkoga, Trdine, Crnčića, Kurelca i Mažuranića. Napoljetku, Ravnika nalazimo kao župnika slovenske župe Korte u blizini Kopra. Zahvaljujući svojem zaista plodnome i vrijednome djelovanju, Ravnik je u Istri među Hrvatima i Slovencima uživao veliko povjerenje. Stoga su ga u Koparskome kotaru Slovenci predložili za zastupnika u Pokrajinski sabor u Poreču 1869. godine, i to na naknadnim izborima, nakon što se njegov prethodnik odrekao mandata; izabran je gotovo aklamativno. Podatke o njemu možemo naći i u pismu iz Spinčićeve ostavštine, koje je Ravnik njemu uputio u Goricu. (HDA ROVS, Kopar, 15.02.1869. – 63/11); Vjekoslav SPINČIĆ, *Crtice iz hrvatske književne kulture Istre*, Zagreb, 1926.; *Spomenica. 225 godina osnovnog školstva u Kastvu. 1770. – 1995.*, Kastav, 1995.; *Delavska škola u Kastvu*, Kastav, 1997.; *Matko Laginja. Znanstvena i književna djela*, Zagreb, 2003.; Petar STRČIĆ, *Koja je prva riječka gimnazija*, Rijeka, 1992.; Janez KRAMAR, *Narodna prebuja istrskih Slovencev*, Koper – Trieste, 1991., str. 38.

i sa spomenutim predvodnikom borbe za hrvatska prava u Istri toga doba dr. J. Dobrilom, ali je i ulazio u razmirice s njim.²¹

Ravnik je otvorio prvi slovenski tabor u Kubedu, predložio je predsjedatelja, a bio je čak i prvi govornik.²² Po mišljenju J. Kramara, Ravnik je vjerovatno bio i autor poziva na kubedsku skupštinu koji su objavile ljubljanske *Novice*.²³

Vjerujemo, dakle, da bi i Ravnik mogao biti jedan od glavnih inicijatora sazivanja tabora na Sv. Mihovilu u Rubešima ispod Kastva, između ostalog i stoga što je prijedlog za njegovo održavanje javno iznesen upravo u Kubedu.²⁴ Sâm je veoma oduševljen taborom, pa gotovo u ekstazi piše: „Doć ću ja na Tabor svakako, da me i hljeba liše“; čak će se pobrinuti i za novčanu pri-

²¹ P. Strčić, *Inicijative*, n. dj., str. 511. Biskupova je koncepcija na čelu prve generacije preporoditelja bila vidljivo izražena u dijelu te mnogostrane borbe, odnosno za ravnopravnost hrvatskoga i slovenskog jezika s talijanskim, a zatim i za uvođenje hrvatskoga i slovenskog jezika u škole. Dakako, tu je i bitka za gospodarsko uzdizanje apsolutno podčinjenoga sela – čiji su seljaci uglavnom Hrvati i Slovenci u kolonatskom i u polukolonatskom položaju – te napose za veoma sporno sređivanje zemljišnih knjiga nakon službenoga ukidanja kmetstva 1848. godine. Nadalje, za pomoć u izgradnji crkava i župnih stanova, za osnutak stalnoga fonda za siromašne, snižavanje poreza za Istru, za uzdržavanje glavnih cesta, ponajprije bolnica, te rješavanje gospodarskih i drugih brojnih problema Istre. Božo JAKOVLJEVIĆ, *Iz prošlosti hrvatskoga školstva u Istri*, Buzet, 2006.; Zvane ČRNJA, *Uloga ezonera u zaoštavanju nacionalnog sukoba u Istri*, Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb, 1969., str. 335-349; Vjekoslav ZIDARIĆ, *Razvitak zadrugarstva u Istri i njegova uloga u narodnom preporodu*, isto, str. 457-455; Viktor VITOLOVIĆ, *Razvoj vinogradarstva u Istri od 1860. do 1914. s posebnim obzirom na ekonomsko jačanje istarskih (hrvatskih) seljaka*, isto, str. 477-489.

²² J. Kramar, *Provi tabor*, n. dj., str. 57 i dalje.

²³ Tako je kotarski poglavar Kodermaz iz Kopra ustvrdio u kolovozu 1870. godine, u svome izvještaju o kubedskom taboru: „Dejanski povzročitelj in duša vsega je bil Ravnik“; stoga, poglavar – uzevši u obzir još neke elemente – smatra da bi Ravnikov premještaj iz Istre bio koristan „iz državno-policijskega stajališča“. Isto, str. 37 i 56.

²⁴ Ravnika je, naime, o neposrednoj pripremi tabora kod Kastva pismom obavijestio tajnik čitaonice Steidle – čini se odmah poslije održavanja sastanka u Kastvu, jer je Ravnik već tjedan dana kasnije o tome pisao V. Spinčiću. Ali, iz pisma se ne vidi je li Ravnik već prije Steidleova pisma bio upoznat s namjerama Kastavaca. Štoviše, Ravnik izričito tvrdi: „Tko bude govornikom takodjer ne znamem.“ Ali – bez obzira na sumnju u to koliko će tabor moći koristiti narodu – oduševljeno kaže da će svakako doći na taj masovni skup. HDA, ROVS, Kopar, 01.04.1871. – 63/18. Četrdeset godina kasnije, na drugom taboru na Sv. Mihovilu, Kazimir Jelušić svrstao je i Ravnika među „pouzdanike taboran“ – tada još živuće – Erazma Barčića i Ivana Rade u Rijeci te Rogača u Trnovi, koji je u doba tabora bio kapelan u Jelšanama. Kao „pouzdanike i prijatelje tabora“ Jelušić je spomenuo Dobrilu, Strossmayera, Ivana Josipa i Dinka Vitezića, Andriju Sterka, Bartola Zmajića, Matu i Ivana Bastiana, Frana Bachmana, Ljudevita Slamnika, Miroslava Vilhara, Franju Župana, Vjekoslava Vlaha, Antuna SPINČIĆA, Jakova Volčića, Franju Ravnika, Franju Blažića, Josipa Janca, Vinka Dubrovića, Frana Premudu, Jurja Orlića. Nabranje završava riječima „i mnogi drugi“. *Riečki Novi List*, V, 124, 26. svibnja 1911.; P. Strčić, *Provi tabor*, n. dj., str. 85.

pomoć, koju će skupljati „da bude sve veličasno“.²⁵ Doduše, on je i oprezan u očekivanju nekih spektakularnih rezultata – „znadem, da Tabor u sv. Mihovilu neće mnogo koristiti Istri“ – ali je i odlučan u mišljenju da će taj tabor biti najvažniji od svih koji su do tada održani, jer će se na njemu zajedno naći zatirani Slovenci i prezreni Hrvati. I još za kraj – precizira i podcrtava: „A to nam dosta.“²⁶

Ravnik se znatno isticao u političkome pokretu Istre i susjednih krajeva, što nije prošlo nezapaženo ni u Sloveniji. Tako je naprimjer 8. svibnja 1870. sudjelovao i na sastanku slovenskih narodnih prvaka u Ljubljani;²⁷ a ističe se i u slovenskome taborskom pokretu. Upravo je Ravnik na skupu u Sežani 29. svibnja 1870. držao govor u kojem je odlučno zatražio: „Ne delajmo si sramote da bi pisarili v tujem jeziku namesto v svojem, ker potem bi nasprotniki imeli prav, ko bi rekli, kako čete, da mi pišemo slovenski, ko ga i sami zame-tujete. Spoštujmo se tedaj sami in spoštovali nas bodo tudi drugi.“²⁸ I prvi hrvatski list za Hrvate Istre i Kvarnerskih otoka, *Naša sloga* u Trstu, upozorio je na Ravnika kao 'sjajnog govornika'.²⁹

Treba reći da se upravo Ravniku pripisuje i zasluga što je na istarsko-kvarnersko-otočnome području bio inicijator akcije da se daroviti đaci pošalju na daljnje obrazovanje, i to u gimnaziju u tadašnju susjednu Rijeku, koja je pripadala mađarskome dijelu Monarhije.³⁰ Ali, ono što je osobito

²⁵ P. Strčić, *Prvi tabor*, n. dj., str. 85.

²⁶ Isto. „Nam“ je podcrtano u tekstu. Sva su ta pitanja bila ne samo zanimljiva već su imala i vitalno značenje za te krajeve u tolikoj mjeri da su, osim Kastavaca, trebali na taboru sudjelovati govornici iz područja koje se pruža od Trsta (Nakić) preko Kopra (Ravnik) i Rijeke (Derenčin) sve do Makarske (Pavlinović). Očito je da se taj vid rada s masama – skupštinski pokret pod imenom tabora – trebao proširiti i na druga hrvatska područja, da je taborski pokret trebao zahvatiti i Dalmaciju: „Sad, dakle, braćo Hrvati po Istri i Dalmaciji, kad evo znate, što su tabori, gledajte se njimi okoristiti, što prije to bolje“ – piše tršćanska *Naša sloga* 16. travnja 1871. u ovcem informativnom članku *Što su to tabori*. A sljedeće godine isti list donosi vijest pod naslovom *Tabor u Dalmaciji*, u kojoj stoji da rodoljubi u Boki kotorskoj rade na pripremama za održavanje prvog tabora u Dalmaciji, te da talijanaši već rade protiv njega.

²⁷ J. Kramar, *Prvi tabor*, n. dj., str. 39.

²⁸ Isti, str. 52.

²⁹ *Naša Sloga*, I, 2, Trst, 16. lipnja 1870., str. 9.

³⁰ Nekadašnja Rijeka, kao grad, razvila se u prethistoriji i antici na desnoj strani potoka Rječine, uz njezin utok u Jadransko more, dok se u XIX. st. Sušak razvio na lijevoj strani toga potoka. Uz današnji gradski prostor s desne strane obale potoka, u nekadašnju Rijeku ulaze i tri zaseoka: Kozala, Drenova i Plase. Petar STRČIĆ, *Rijeka od kraja XVIII. st. do 1918.*, Rijeka, I, 1, Rijeka, 1994., str. 49-72.

važno – ta je gimnazija bila hrvatska.³¹ Među njima bili su i M. Mandić i V. Spinčić, potonji vođe druge generacije hrvatskoga preporodnog i političkog pokreta Pokrajine.³²

III. Pokretanje kalendara *Istran*

Ovdje ćemo se detaljnije osvrnuti na Ravnikov presudan utjecaj na pojavu kapitalnoga izdanja, prvoga hrvatskoga glasila u Istri, a istodobno i za Kvarnerske otoke – kalendara *Istran* za 1869. i 1870. godinu.³³

Ova edicija javlja se upravo u razdoblju sve življega početka političkoga angažmana Hrvata u Istri i na Kvarnerskim otocima, u kojemu se, uz razvijeni talijanski iredentizam iz ujedinjene apeninske Kraljevine Italije,³⁴ zamjetnijim akcijama javlja i sve intenzivniji hrvatski politički pokret.³⁵ Inicijator toga – porečko-puljski biskup Dobrila – potkraj 60-ih godina pokrenuo je još jedan način borbe za stvaranje čak i političkoga pokreta, pa je svojim crkvenim autoritetom ordinarija, ali i visokim znalčkim te dobrim organizacijskim sposobnostima predvodio nacionalni pokret u južnoslavenskome duhu Strossmayera i Račkoga, utemeljen na ilirskim tradicijama hrvatskoga narodnog preporoda u Banskoj Hrvatskoj u prvoj polovici XIX. stoljeća.³⁶

No, tome pokretu Hrvata iz Istre i Kvarnerskih otoka do 1870. godine međutim manjkalo je publikacija na jeziku apsolutne većine puka, na hrvatskome. To su, dakako, osjećali malobrojni predstavnici tamošnje mlade hrvatske

³¹ Petar STRČIĆ, *Koja je prva riječka gimnazija*, Rijeka, 1992.

³² J. Kramar, *Provi tabor*, n. dj., str. 47.

³³ Maja POLIĆ, Petar STRČIĆ, *Kalendar „Istran“ 1869. i 1870. godine. Prvo glasilo Hrvata Istre i Kvarnerskih otoka*, Pazin – Rijeka, 2015.

³⁴ Taj je pokret oblikovan 60-ih godina XIX. stoljeća, kada je započeta aktivnija borba za ujedinjenje Kraljevine Italije i ostalih prostora koje je svojatala. O tome: Srećko VILHAR, *Družbene korenine italijanskoga iredentizma v Istri*, Istarski historijski zbornik, I, Kopar, 1953., str. 69-100; Angelo VIVANTE, *Iredentismo adriatico. Contributo alla discussione sui rapporti Austro-Italiani*, Trst, 1984., str. 71 i dalje; isti, *Jadranski iredentizam*, Zagreb, 2002; B. Milanović, *Hrvatski*, II, n. dj., str. 273-279; Petar STRČIĆ, *Angelo Vivante o talijanskome iredentizmu. Dr. Angelo Vivante, pravnik iz Trsta (11. VIII.1869. – 24.IV.1915.)*, talijanski publicist, novinar, urednik i političar, Sveti Vid. Zbornik, 7, Rijeka, 2002., str. 41-70.

³⁵ J. Šidak i dr., *Povijest hrvatskog naroda*, n. dj., str. 61-63.

³⁶ Božo MILANOVIĆ, *Preporoditelj Istre biskup dr. Juraj Dobrila*, Pazin, 1970, str. 359; Mirjana STRČIĆ, *Mijo Mirković prema hrvatskom narodnom preporodu u Istri*, Znanstveni skup „Susreti na dragom kamenu“. Književno djelo Mate Balote, 16, Pula, 1988., str. 356.

građanske klase, koja je bila tada tek u fazi nastajanja.³⁷

Prvi konkretniji pokušaj da se istarsko-kvarnerskim Hrvatima dađe i pristupačna svjetovna periodika na materinskom jeziku, stjecajem nesretnih okolnosti koje su pratile razvoj hrvatskoga pokreta u Istri i na Kvarnerskim otocima u njegovim počecima, pada tek potkraj 60-ih godina XIX. stoljeća.

³⁷ Svojedobno su – tada već gotovo zaboravljeni zbog slaba odjeka – listovi *Slavjanski Rodoljub* iz 1849. i *Jadranski Slavjan* iz 1850. godine, koje je izdavalo Slavjansko društvo u Trstu, dijelom bili namijenjeni i Istri; štoviše, neki su članci bili objavljeni i na hrvatskome jeziku. Također, šezdesetih su godina stizali i listovi iz (ugarske) Banske ili (austrijske) južne Hrvatske, u kojima su se mogli naći i članci o Istri; ipak, ti listovi nisu ni približno bili dovoljni za postojeće preporodne potrebe Hrvata Istre i Kvarnerskih otoka. Prazninu su samo donekle ispunjavali, primjerice udžbenik Vrbničana s o. Krka, Frana Josipa Volarića, *Ilirska slovnica za početne učione* iz 1852. ili religijski tekst – upravo Dobrilina kompilacija sadržaja tekstova različitih autora. Bio je to spomenuti molitvenik *Otče, budi volja tvoja!* iz 1854. godine. Međutim, ta je knjižica – prva u čakavskoj Istri na tada već usvojenome zajedničkom štokavskom jeziku – predstavljala i svojevrsni kapitalan udžbenik. Istovremeno je i povijesno važan događaj za sve Hrvate iz Istre i s otoka. Ipak, postojale su već i inicijative za pokretanje lista za Hrvate u Istri na njihovu materinskom jeziku, no do konkretne realizacije nije došlo. Tako je primjerice iz Trsta poticaj dao pjesnik Mate Bastian, spomenuti svećenik iz Kastavštine, predloživši književniku i nastavniku Franu Kurelcu u Rijeci da se književni časopis izdaje u Trstu, a ne u Rijeci; Bastian smatra kako bi „pojava naše knjige za nepredak u duhu uzajamnosti smatran bio“, ako bi časopis bio tiskan u Trstu, „u ovom starom slovenskom gnjezdu“. Još jedan poticaj, ovoga puta iz Poreča, stigao je od samoga J. Dobrile. Postavši porečko-puljskim biskupom 1857., Dobrila se počeo koristiti svojim visokim crkvenim te društvenim položajem kako bi doveo do bitnih promjena prilika u kojima se našlo stanovništvo ponajprije njegove biskupije na najvećemu dijelu Istarskoga poluotoka, kao i čitavoga prostora što je pripadao administrativno-upravnoj cjelini u koju su, kako smo ranije naveli, ulazili i sjeverni dijelovi Istarskoga poluotoka te Kvarnerski otoci. Svjestan potrebe i svjetovnih publikacija, Dobrila je odmah po dolasku u Porečko-puljsku biskupiju 1858. g. namjeravao izdati kalendar; ali, do toga nije došlo. Miša ŠALAMUN, *Slovensko primorsko časopisje. Zgodovinski pregled in bibliografski opis. Študijska knjižnica v Kopru 1951-1961*, Koper, 1961.; Ivan PRIJATELJ, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895*, I, Ljubljana, 1955.; Lino LEGIŠA, *Slovensko časopisje na primorskem. Jadranski kalendar 1935*, Zagreb, 1934.; Petar STRČIĆ, *Novinstvo Hrvata u Istri do 1947. godine*, Istarski mozaik, 4, Pula, 1968.; Ive MIHOVILOVIĆ, *Jedna tršćanska stogodišnjica. 'Slavjansko društvo'*, Kolo, I, 4, Zagreb, 1948., str. 729-744; *Otče, budi volja tvoja! Molitvena knjiga s podučanjem i napatjenjem na bogoljubno življenje, većim delom polag knjige: Isus moja želja od Dra. Alojzija Schlora. Iz nemačkoga preveo i mnogimi drugimi molitvami i podučenji umnožio Dr. Juraj Dobrila. Professor bogoslovlja u Terstu. S dopušćenjem duhovnoga poglavara*, Trst, 1854.; Petar STRČIĆ, *Mate Bastian – istarski preporoditelj, političar i pjesnik*, Istarski mozaik, 6, Pula, 1967., str. 353-365; Mirko BREYER, *Ljudevit Gaj i Fran Kurelac. Odlomci iz rukopisa knjige. Povijest vidovitog jednog Hrvata. Tragom života i rada Frana Kurelca*, Zagreb, 1932.; isti, *O Franu Kurelcu hrvatskom rodoljubu i poborniku Jugoslovenstva. Jedno sveto-savsko predavanje održano 17 aprila 1933 g.*, Zagreb, 1933.; isti, *Tragom života i rada Frana Kurelca hrvatskog preporoditelja i književnika (1811-1874)*, Hrvatski moderni pisci, III, 6, Zagreb, 1939.; Vesna PODGORAC, *Značaj Frana Kurelca kao profesora u Riječkoj gimnaziji za očuvanje hrvatskoga jezika*, Riječ, 12, 1, Rijeka, 2006., str. 103-113.

Te je godine upravo Slovenac Franjo Ravnik, uz novčanu pomoć biskupa Dobrile te još jednoga Slovenca – tršćansko-koparskoga biskupa Bartolomeja Legata, nadležnoga i za kastavsku župu,³⁸ 20. studenoga 1868. tiskao *Istran, Narodni koledar za 1869. godinu*³⁹, a zatim i drugo godište, ono za 1870. godinu.

Oba kalendara⁴⁰ – prvi na 47, a drugi na 48 stranica – tiskani su u Ljubljani, a jezik im je hrvatski, štokavski. Pretisak je učinjen 1969. i 1970. godine u Rijeci, bez njihova kalendarskog dijela, u povodu stote obljetnice objavljivanja.⁴¹ Osim Ravnika, pisci članaka bili su – u prvom sveščiću – sâm Juraj Dobrila, zatim Petar Studenac⁴² i Medo Pucić.⁴³ U drugoj knjižici autori su priloga Matko Laginja,⁴⁴ Vjekoslav Spinčić,⁴⁵ Vinko Zamlić⁴⁶ i Ivan Lučić.⁴⁷

Ujesen 1870. godine Ravnik je Dobrili uputio molbu da odobri pomoć za izdavanje i kalendara za sljedeću, 1871. godinu.⁴⁸ No, Dobrila je to odbio, na neko vrijeme – iz nama nepoznatih razloga. Svi naknadni Ravnikovi pokušaji, kao i pokušaji njegovih pomoćnika, da kalendar ipak bude objavljen – bili su bez uspjeha. Osnovni preduvjet – novac – nisu imali, tako da je sva korespondencija između mladoga Vjekoslava Spinčića te ostalih međusobno i s Ravnikom ostala bez rezultata. U opširnome Ravnikovu pismu upućenom 'milim prijateljima', u kojima im ukazuje na navedenu problematiku i daje koncepciju novoga sveska kalendara, vidimo i njegovu revoltiranost

³⁸ O njemu: Pietro KANDLER, *Per Fausto ingresso di monsignor vescovo Bartolomeo Legat nella sua diocesi di Trieste*, Trst, 1847.

³⁹ J. Kramar, *Prvi tabor*, n. dj., str. 48.

⁴⁰ Inače, pojam *kalendar* dolazi od lat. *calendarium* prema *Calendae* – prvi dan u mjesecu; riječ je o uobičajenoj serijskoj publikaciji, uglavnom godišnjaku, u kojemu se nalaze različiti tekstovi zanimljivih i korisnih sadržaja, te pregledi dana, tjedana i mjeseci u određenoj godini. *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005., str. 328.

⁴¹ P. Strčić, *Stogodišnjica kalendara „Istran“*, n. dj.; isti, *Kalendar „Istran“ za 1870*, n. dj.

⁴² Šime JURIC, *Jedan glas iz Istre 1843*, Riječka revija, III, 1-2, 1954., str. 34-36; Jakša RAVLIĆ, *Petar Studenac, prvi hrvatski narodni preporoditelj u Istri*, Pazinski memorijal, 1, Pazin, 1971., str. 83-105; Mirjana STRČIĆ, *Riječanin Petar Studenac kao hrvatski narodni preporoditelj u Istri*, Sv. Vid. Zbornik, Rijeka, 1995., str. 135-148.

⁴³ Kosta MILUTINOVIĆ, *Medo Pucić i narodni preporod u Duhrovniku*, 3-4, Dubrovnik, 1962., str. 13-27.

⁴⁴ J. Kramar, *Prvi tabor*, n. dj., str. 57 i dalje.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Mons. Vinko Zamlić, *Naša sloga*, XXXIX, 49, Pula, 6. prosinca 1906., str. 1.

⁴⁷ P. Strčić, *Prvi tabor*, n. dj., str. 88.

⁴⁸ HDA, ROVS, Kopar, 15.02.1869. – 63/11.

potaknutu nemogućnošću realizacije svoje misli vodilje koju posebno ističe: „Radimo za narodov.“ (!)⁴⁹

Naime, unatoč Ravnikovoj pretpostavci, smatramo da je inače mudri Dobrila gledao sasvim drukčije na izdavanje kalendara od svojega kapelana i mlađe skupine preporoditelja, pa i Ravnikovih učenika u Kastvu – Spinčića i Mandića. Kao izvrstan poznavatelj političke situacije Pokrajine Istre s Kvarnerskim otocima, kalendar je u Dobrilinim planovima za jačanje hrvatskoga pokreta u Istri i njegovo postupno, ali ipak stalno, pretvaranje u ozbiljnijega i organiziranijeg političkog protivnika talijanaško-talijanskoga pokreta, zaista i nedvojbeno bio jedna od najvažnijih etapa. Ali, Dobrila je također znao da ta izdavačka, kalendarska etapa nije i najvažnija za sâm preporod te za daljnje političko djelovanje, stoga je izdavanje ta dva godišta smatrao važnim, ali ne i izuzetnim događajem nego samo sredstvom kojim je eksperimentalno trebalo utvrditi je li zaista započelo doba u kojemu se može izdavati i glasilo koje će biti i češće u rukama čitatelja; i to najprije dvotjedno, pa dnevno, dakle i djelotvornije od kalendara koji dolazi u ruke čitatelja samo jednom godišnje. U tome, čini se, leži i osnovno, inače visoko značenje objavljivanja toga kalendara. Jer, sve snage te materijalna sredstva za sličnu djelatnost bila su sada usmjerena prema – *Našoj slozi*. To se uskoro isplatilo, jer se taj list zaista odmah počeo pokazivati kao kapitalna prekretnica u istarsko-otočnoj povijesti druge polovice XIX. stoljeća, koja je utjecala na život Istre i u XX. stoljeću.

IV. Biskup Dobrila i preporodne edicije

Izgledalo je da će publiciranje Dobrilina kalendara dati lijepe rezultate i u okupljanju preporoditelja te u širem političkome radu u narodu. U tome pogledu napose je Dobrila sasvim realno ocjenjivao tu izdavačku kalendarsku akciju i važnost same publikacije, pa tako i piše u prvome godištu. Uzimajući u obzir i pojavu te djelovanje prve hrvatske institucije u Pokrajini, katarske *Čitalnice*,⁵⁰ odnosno pojavu prve generacije školovanih omladinaca, u njegovim je planovima za jačanje hrvatskoga pokreta u Istri taj kalendar predstavljao, rekoh, veoma važan korak naprijed; ali – u biskupovim planovima – ne i najvažniji. Naime, biskup je već zaista planirao nadasve važan, čak i presudan korak naprijed, a to je bilo pokretanje češćega izdanja, dakle

⁴⁹ Isto, *Kopar*, 27.07.1869. – 63/6.

⁵⁰ J. Kramar, *Provi tabor*, n. dj., str. 48.

stalne periodike, i to novina, dakako na hrvatskome jeziku – kako bi se čak i sve pismeniji svijet na materinskom jeziku mogao češće usmjeravati u pravcu dobrobiti svojega naroda. Ideja o tome konkretne je obrise dobila – sudeći barem prema onome što se do sada zna – u mislima biskupa Dobrile.

Dobrila se na pokretanje lista po svoj prilici odlučio u Rimu i vjerojatno je upravo ondje donio definitivnu odluku. U glavnome gradu papinske države Dobrila je krajem 1869.⁵¹ i u prvoj polovici 1870. g. gotovo stalno prisustvovao Prvome vatikanskom koncilu.⁵² U Rimu je dugo bio u neposrednome kontaktu s Bartolomejem Legatom,⁵³ koji se zalagao za Dobrilu još u njegovu prvome tršćanskom razdoblju, sa starim prijateljem Josipom Jurjem Strossmayerom i krčkim biskupom Ivanom Josipom Vitezićem; s njima je stanovao u Gostinju sv. Jerolima.⁵⁴ Nije naodmet spomenuti da je Dobrila računao, naravno, i na pomoć svećenika; a bez onih iz Tršćansko-koparske biskupije nikako nije mogao. Jer, bez dozvole Legata, poglavara te crkvene pokrajine, s poslom se nije moglo ni započeti.

Dobrila se zatim obratio onome za koga je smatrao da se u dovoljnoj mjeri upoznao s izdavačkom djelatnošću, koga je poznao i u koga je imao povjerenja – svećeniku Franji Ravniku.⁵⁵ Dakle, uredniku kalendara *Istran* pisao je posljednjih dana 1869. godine.⁵⁶ No, Ravnik se nije htio prihvatiti uredništva; zasada – ne znamo razlog. No, činjenica da je ipak prihvatio tehničku stranu posla navodi nas na pomisao da nije bio dovoljno siguran u svoje uredničke snage, odnosno da oko sebe nije vidio onoga tko bi mogao okupljati kvalitetne suradnike u realizaciji tako odgovornoga i krupnog posla. No, Ravniku se ideja o pokretanju novina, dakako, odmah svidjela; stoga se odmah raspisao u Trst, Kastav i tadašnju Rijeku tražeći u tim mjestima eventualnoga urednika.⁵⁷ Pisao je, tako, Kastavcu Ernestu Jelušiću⁵⁸ i Riječaninu dr. Silvesteru

⁵¹ Čini se da je u Rim krenuo zadnjih dana mjeseca studenoga 1869.; naime, dne 22. 11. još je uvijek bio u Poreču. Ante MARINović, *Neobjavljeno pismo biskupa Dobrile Dru Baldu Bogišiću*, Riječka revija, I, 3, Rijeka, 1952., str. 167.

⁵² Vatikanski koncil je s radom započeo 8. prosinca 1869. Zasjedanja su odgođena za jesen, ali rad je prestao već u ljetu.

⁵³ O Legatu usp. *Slovenec Jernej Legat. Tržaški škofijski sedež so pogosto in za dolge dobe zasedali slovenski ali hrvatski škofje*, Primorski dnevnik, VIII, 223, Trst, 14. rujna 1932., str. 4.

⁵⁴ Narodni list, 29, Zadar, 9.4.1870., str. 1; Domovina, III, 51, Gorica, 24.12.1869., str. 114.

⁵⁵ P. Strčić, *Na velikoj prekretnici*, n. dj., na v. mj.

⁵⁶ P. Strčić, *Inicijative*, n. dj., str. 520-525.

⁵⁷ Isto, str. 525.

⁵⁸ B. Marušić, n. dj.; P. Strčić, *Na velikoj prekretnici*, n. dj.

Pallui,⁵⁹ ali, obojica su odbila Ravnikovu molbu. Gašpar Martelanec, urednik slovenskoga lista *Jadranska Zorja* u Trstu,⁶⁰ pristao je da bude urednikom, i to samo formalno, pred vlastima i javnošću – “samo imenom”.⁶¹

Ravnik nije odmah odgovorio Dobrili, jer je čekao rezultate svojih upita u Trst, Kastav i Rijeku. A biskup je po prirodi bio veoma nestrpljiv, pa mu je, najjednostavnije rečeno – “najbrže nos narastao”, kako to slikovito kaže sâm Ravnik.⁶² Uopće ne obavještavajući Ravnika, Dobrila je bio “toli neotesan” – srdio se isto tako uvrijeđeni Ravnik – da je sâm pisao u Trst⁶³ Antunu Karabaiću;⁶⁴ od toga svećenika, rođenoga u Puntu na otoku Krku i Kurelčeva učenika – zatražio je da razmisli o prijedlogu za izdavanje lista.⁶⁵

Biskupovo pismo A. Karabaiću u Trst danas je već važan povijesni izvor. Naravno, Dobrila je izložio pravi plan novina koje bi izlazile po uzoru na slovenske listove; tiskale bi se dva puta mjesečno, a donosile bi pouke i vijesti iz gospodarskoga, vjerskog, zakonskog, književnog, narodnog, političkog i ostalog života. Predvidio je nakladu od 500 primjeraka – skromnu, ali realnu u odnosu na mogući broj pretplatnika. Naravno, biskup je vjerojatno računao s time da će se novine višestruko posuđivati i citirati, jer je mislio da bi se u Istri našlo tek nešto oko stotinu pretplatnika; to je, zapravo, bio broj koji je otprilike odgovarao onome na koje se moglo računati kao na vodeće ljude u budućim kretanjima hrvatskoga pokreta. Tako je na sebe preuzeo i troškove oko izdavanja četiri petine naklade, i to s nekim “našiencem”.⁶⁶

⁵⁹ Dr. Silvester Paulla bio je pravnik, rođen u Zadru, a umro je u Rijeci; privatni učitelj bio mu je Fran Kurelac. Pallua je bio prijatelj Ante Starčevića. *Povijest Rijeke*, Rijeka, 1988., str. 217.

⁶⁰ Miša ŠALAMUN, *Slovensko primorsko časopisje. Zgodovinski pregled in bibliografski opis*, Kopar 1961, str. 33-34; Lino LEGIŠA, *Slovensko časopisje na primorskem*, Jadranski kalendar, 1935., Zagreb, str. 203-204; Janko ŠLEBINGER, *Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797-1936.*, U: Razstava slovenskega novinarstva u Ljubljani 1937., Ljubljana, 1937., str. 15.

⁶¹ P. Strčić, *Inicijative*, n. dj., str. 525.

⁶² HDA ROVS, Kopar, 15.02.1869. – 63/11.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Matko MANDIĆ, *Antun Karabaić*, *Naša Sloga*, XXXIX, 4, Pula, 25.1.1906., str. 1; Petar STRČIĆ, *Pismo Antuna Karabaića Dinku Viteziću uoči parlamentarnih izbora u Istri 1873. godine*, Istarski mozaik, IV, 3-4, Pula, 1966., str. 159-164, p. o.

⁶⁵ AJAZU, A XV-8/D1-68, A. Karabaić-F. Kurelcu, Rijeka, (vjerojatno u siječnju) 1858.

⁶⁶ P. Strčić, *Inicijative*, n. dj., str. 520. Tko je bio „našienac“? U našoj se literaturi redom tvrdi da je to bio zapravo biskup J. J. Strossmayer, kojega je Dobrila tako vjerno slijedio u akcijama i idejama. Ali do sada pouzdanih dokaza da je riječ doista o njemu – nema. Shvatljiva je samo želja kasnijih generacija da se hrvatski pokret u Istri pošto-poto i na taj način što čvršće poveže s užom Hrvatskom, kao što stoji da je Strossmayer kasnije zaista novčano znatno pomagao izlaženje *Naše*

U međuvremenu je Dobrila dobio i Ravnikov odgovor; ponovno – već u siječnju 1870. godine – javljao se A. Karabaiću. Sada je imao konkretan prijedlog: list neka izlazi u Trstu, spomenuti G. Martelanec, urednik lista *Jadranska Zorja*, neka bude formalni, a Karabaić stvarni urednik.⁶⁷

I sâm Dobrila znao je da bi posao – kako je kazao – „s početka svakako mučan bio, a i poslje toga tegotan.“⁶⁸ Imajući u rukama oba kalendara, bio je uvjeren da je njihov urednik sposoban i za znatno veći nakladnički pothvat.

„Samo po sebi normalno je“, zaključuje P. Strčić, „da je o biskupu Dobrili, u krajnjoj liniji, ovisilo i tko će uređivati i voditi brigu o listu. Tako – silovitog i naglog temperamenta kakvog je bio – biskup je npr. jednostavno prešao preko Ravnikovih ponuda, kada mu ovaj nije odgovorio onako kako je Dobrila očekivao.“⁶⁹ Dobrila je napravio dobru kombinaciju – skroman i na prvi pogled nenametljiv, ali zato pouzdan Karabaić postao je izdavač i odgovoran urednik, a dobar književnik i profinjeni pjesnik te agilni radnik Mate Bastian – čini se – postao je glavni urednik. List se trebao zvati *Sloga*,⁷⁰ ali kako se upravo u to vrijeme u Zagrebu pojavio list istoga imena,⁷¹ u posljednji trenutak ime je glasila promijenjeno, te počinje izlaziti kao *Naša sloga*.

---

sloge. Međutim, u posljednje vrijeme proširio se krug „našienca“; tako se pomišlja da bi se pod tim izrazom mogao kriti i spomenuti Dobrilin zaštitnik – tršćansko-koparski biskup Bartolomej Jernej Legat ili, pak, krčki biskup Ivan Josip Vitezić. Usp.: AJAZU, XV-46-A-L, A. Karabaić – J. J. Strossmayeru, Trst, 14.12.1877.; Petar STRČIĆ, *Da li su Josip Juraj Strossmayer i Dinko Vitezić učestvovali u osnivanju prvog hrvatskog lista za Istru*, Istarski mozaik, VI, 1-2-3, Pula, 1968., str. 67-77, p.o.; *Krčka biskupija. Otoci žude za njegovim naukom*, Krk, 2009.

⁶⁷ P. Strčić, *Inicijative*, n. dj., str. 521. Karabaić je doista odmah, u skladu s biskupovim zahtjevom, započeo seriju savjetovanja s istarskim Hrvatima i drugima u Trstu. U izvorima se na prvome mjestu spominju svećenici M. Bastian i njegov brat blizanac Ivan; tu je bio i Mate Ujčić iz Pazinštine, ali i Tomo Padavić iz Praputnjaka, ponad Bakra. Osim njih – uz Dobrilu, Legata, Ravnika i Karabaića – u akciji oko pokretanja lista javlja se i Kosta Trifić, vjerojatno porijeklom iz Karlovca. Tu je i neki, zasad, nepoznati pojedinac iz Voloskoga; za njega pomišljamo da je mogao biti Andrija Sterk. Tu su i bezimeni „otočani“ i „još nekogij“. Jesu li ti „otočani“ braća biskup Ivan Josip i dr. Dinko Vitezić, koji zaista i jesu otočani – za sada se ne zna. Usp. P. Strčić, *Mate Bastian*, n. dj.; Vinko BUJAN, *Lik jednog od osnivača 'Naše Sloge' Tome Padavića*, Franina i Jurina, Kalendar za 1967., Rijeka, 1966., str. 62-64.

⁶⁸ P. Strčić, *Inicijative*, n. dj., str. 520.

⁶⁹ Isto, str. 513.

⁷⁰ Isto, str. 522.

⁷¹ Zagrebačka *Sloga* pojavila se 20. travnja 1870.; bila je glasilo „umjerenih unionista“. Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939*, Zagreb, 1962., str. 240.

Tako se u javnosti list *Naša sloga. Poučni, gospodarski i politički list* pojavio 1. lipnja 1870. u Trstu.⁷² U podnaslovu se isticala narodna poslovice: „Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari“.⁷³

V. List *Naša sloga*

Dvije godine intenzivno se radilo i stjecalo iskustvo pri izdavanju *Istrana*; intenzivni naponi i pripreme za pokretanje lista ulagani su potkraj 1869. i tijekom prve polovice 1870. godine. Dobrila je priželjkivao rezultate koji su iz tih napora proistekli i nadao im se, ali uspjeh kakav je postignut – ipak nije očekivao. Biskup nije naime bio samo skroman u očekivanjima već je bio i izrazito pesimističan; u spomenutome je prijedlogu Karabaiću od 11. siječnja 1870. odredio da list izlazi samo dvije godine.

Glasilu – s vrlo karakterističnim naslovom – *Naša sloga* – osmišljeno je kao *poučni, gospodarski i politički list*. Njegov je pokretač biskup Dobrila, a neposredni izvršitelji biskupove zamisli Mate Bastian, Antun Karabaić, Mate Ujčić i Tomo Padavić.⁷⁴ Tek s pojavom *Naše sloge* u Trstu započinje višedesetljetno plodonosno razdoblje, u kojemu se odvijao narodni preporod Hrvata Istre i Kvarnerskih otoka. List je počeo izlaziti u Trstu 1. lipnja 1870., i to kao dvotjednik na četiri stranice manjega formata.⁷⁵

Našoj slozi opsežno je djelo posvetio Nevio Šetić.⁷⁶ Pojedini autori – pri-

⁷² Tatijana BLAŽEKOVIĆ, *Bibliografski podaci o našim novinama*, Rijeka. Zbornik, n. dj., str. 75. Sedamnaest dana kasnije, također u Trstu, započelo je izlaziti glasilo *Pomorstvo i trgovina*, odnosno *Marina e Commercio*, jer je istovremeno izlazilo i na talijanskome jeziku. No, nemamo podataka o tome koliko je utjecalo na istarske Hrvate, tim više što se već 1871. g. preorijentalo na Rijeku. Silvana MONTI OREL, *I giornali triestini dal 1863. al 1902. Societa e cultura di Trieste attraverso 576 quotidiani e periodici analizzati e descritti nel loro contesto storico*, Trst, 1976., str. 552-553. Njegov je izlazak registrirala i *Naša Sloga*, 5, Trst, 1.8.1870., str. 21. Usp. i Miša ŠALAMUN, *Slovensko primorsko časopisje. Zgodovinski preleged in bibliografski opis*, Kopar, 1961., str. 28.

⁷³ Osnovne podatke usp. T. Blažeković, *Bibliografski*, n. dj.; S. Monti Orel, *I giornali*, n. dj., str. 551-552.

⁷⁴ P. Strčić, *Inicijative*, n. dj., str. 512.

⁷⁵ Usp. N. Šetić, *Istra u hrvatskoj državotvornoj misli*, n. dj., str. 659.

⁷⁶ Nevio ŠETIĆ, O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama. *Naša sloga 1870. – 1915.*, Zagreb, 2005. O toj je knjizi napisan i prikaz: Ivo PERIĆ, *Solidno obavljen znanstveni posao. Nevio Šetić: Povezanost Istre s ostalim hrvatskim zemljama*, Nova Istra, 11, 1/2 (33), Pula, 2006., str. 224-227.

mjerice Petar Strčić,⁷⁷ Josip Ćiković,⁷⁸ Ines Srdoč Konestra,⁷⁹ Mirjana Strčić,⁸⁰ Željko Klaić⁸¹ i Maja Polić⁸² – obrađivali su brojne segmente lista.

Podnaslov *Poučni, gospodarski i politički list* objašnjava programsku orijentaciju novina, a moto ispod podnaslova *Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari* – visoku važnost složnoga unutarhrvatskoga, ali i slavenskog, u ovome slučaju – hrvatsko-slovenskoga nastupa u samoj Istri, a protiv zajedničkih neprijatelja. Do 1899. *Naša sloga* izlazila je u Trstu, gdje se štampala u više tiskara: *Lloyd Adriatico*, *Figli di C. Amati*, *Haulla* i *Dolenc*. Od 1880. list se tiskao u velikom formatu, do 1884. izlazio je kao dvotjednik, a od 1884. do 1900. kao tjednik.⁸³

Tijekom toga razdoblja biskup piše: „(...) bi se vidilo, je li bi se čemu od toga mogli nadati.”⁸⁴ Međutim, što se dogodilo? *Naša sloga* ne samo da je postala prvo glasilo hrvatskoga pokreta u Istri već je to i ostala ravno četrdeset i pet godina. Štoviše, tijekom vremena pokazalo se da je njezino pokretanje bilo i stvarna prekretnica u životu Hrvata iz Istre. To, doduše, nije mogao nagovijestiti prvi broj toga polumjesečnika, u čijem se uvodniku, između ostalog, skromno kaže: „Ali kako je svaki početak mučan, tako se nemoj, rode, odmah od kraja Bog zna čemu nadati od ovog našeg lista. Što ti možemo već sada obećati jest to, da ćemo zdušno naslikati tvoje potrebe, pa gledati, da te poučimo u svakoj stvari, koja bi ti mogla koristna i ugodna biti. Iz njega ćeš se, kako se ufamo, ako si poljodjelac, vinogradar, stokar, svilar, pčelar itd. naučiti bolje ugađati svojemu tegu, a gospodar ljepše, umnije i korisnije gospodariti. Iz njega ćeš se, nadalje, naučit poznavati občinske, pokrajinske i državne ili carinske zakone, kao također svoja prava i svoje dužnosti naprama

⁷⁷ Petar STRČIĆ, *Nekoliko podataka o otoku Krku i „Našoj Slogi“ 1870. godine*, Krčki zbornik, 1, Krk, 1970., str. str. 351-369.

⁷⁸ Josip ĆIKOVIĆ, *„Naša sloga“ o školstvu Istre (1870-1879)*, Zbornik za povijest školstva i prosvjete, 24, Zagreb, 1991., str. 105-109.

⁷⁹ Ines SRDOČ KONESTRA, *Prolegomena proučavanju feljtonistike u listu „Naša sloga“*, Fluminensia, IV, 1, Rijeka, 1992., str. 39-44.

⁸⁰ Mirjana STRČIĆ, *Književna koncepcija Mandićeve „Naše sloge“*, Liburnijske teme, 9, Opatija, 1996., str. 64-70.

⁸¹ Željko KLAJĆ, Matko Mandić i pitanje Naše sloge u vrijeme utemeljenja političkog društva za Hrvate i Slovence u Istri, Zbornik Kastavštine, 12, Kastav, 2004., str. 67-82; isti, Prilog o prijenosu Naše sloge iz Trsta u Pulu 1899. godine, Zbornik Kastavštine, 13, Kastav, 2005., str. 29-42.

⁸² Maja POLIĆ, *Prilog poznavanju preporodnoga lista „Naša sloga“ (1870.-1915.)*, Riječki teološki časopis, 18, 1, Rijeka, 2010, 267-290.

⁸³ B. Milanović, *Hrvatski*, II, n. dj.; Petar STRČIĆ, *Literatura o 'Našoj slogi'*, Dometi, III, 7, Rijeka, 1970., str. 8-14.

⁸⁴ P. Strčić, *Inicijative*, n. dj., str. 520.

obćine, naprama pokrajine i naprama celoga carstva ili države. A da znaš, što biva i po ostalom svijetu, naš će list izvještjivati o svim znamenitijih događajih političkih ili državnih, a najme takvih, koji bi se pobliže ticali Austrije i našega u njemu živućega plemena. Kako dakle vidiš, ovi će ti list biti rode, u svakoj života prigodi, pravim i viernim kažiputom.”⁸⁵

No, Dobrila je i dalje bio oprezan. U listopadu je pisao Karabaiću: „Naš list se netom rodio; on nije zakriljen još od velika i moguća broja predbrojnika; njegova podpora mu je samo koji blagocudni svećenik. Za to mi se čini, da se sada nam nepristoji ono, što čine složni Slovenci i mnogobrojni Česi. Svaka stvar ima svoje mjesto i vrijeme.”⁸⁶ Ipak, treba reći da se krenulo dosta široko. Tako je u kolovozu sisački *Zatočnik* objavio vijest da u Kastav stiže stotinu primjeraka *Naše sloge*, što je bio više nego visok broj,⁸⁷ a sljedeće godine – tako barem tvrdi suvremenik V. Zamlić u lipnju 1871. – „(...) pečatao se u osam tisuća iztisaka, i razaslao po Hrvatskoj, Slavoniji, da se narod još bolje pripravi na izbore.”⁸⁸

U tome razdoblju, nakon Karabaića, odgovornim su urednicima bili Andrija Novak, Lovro Testen, Karlo Kiršjak i Matko Mandić. Prva trojica bila su formalnopravno odgovorni urednici, te su zabilježeni kao poznati preporoditelji; no Matko Mandić sasvim je drugi „slučaj” – on je od 1883. do kraja izlaženja 1915. g. odgovorni i stvarni urednik lista, te je veoma aktivan i u hrvatskome i slovenskom pokretu zasebno, kao i u njihovu zajedničkom djelovanju. Stoga ćemo mu ovom prigodom posvetiti veću pozornost.

VI. Preporoditelj Matko Mandić

Druga generacija istarskih preporoditelja, uz V. Spinčića i M. Laginju, dala je još jednoga borca za nacionalna prava istarskih Hrvata i Slovenaca – Matka Mandića.⁸⁹ Od navedene dvojice trolištaraca preporoditelja, Mandić je bio

⁸⁵ *Naša Sloga*, I, 1, Trst, 1.6.1870., str. 1.

⁸⁶ NSB, R 6334, J. Dobrila – A. Karabaiću, Poreč, 9.10.1870. Dobrila sugerira racionalnost u troškovi- ma i obećava daljnju financijsku pomoć.

⁸⁷ *Zatočnik*, II, 177, 5.8.1870., str. 2.

⁸⁸ AH ROVS, kut. 63, sv. 1871, br. 21, V. Zamlić, Trst, 15.6.1871.

⁸⁹ Matko Mandić rođen je 28. rujna 1849. u Mihotićima (danas dio Općine Matulji) u kastavskome području. Osnovnoškolsko obrazovanje stjecao je u susjednome Rukavcu, a zatim u Kastvu. Njegovo četverogodišnje obrazovanje time bi bilo završeno, s obzirom na materijalne prilike skromne težačke obitelji iz koje potječe, no, na sreću, daljnje obrazovanje omogućio mu je brat njegove majke i tadašnji župnik u Trstu, Mate Dubrović. I tako je, na svoju radost, Mandić mo-

najmanje poznat. To je konstatirao i Viktor Car Emin na početku svoje monografije o njemu tiskane 1938.: „Prilike su pridonijele te se je Spinčićevo i Laginjino ime pročulo ranije i jače. Mandić je naročito prvih godina i živio i radio više u pozadini. (...) A može se reći da je u tome imala nemalen dio i njegova prirodna skromnost.“⁹⁰ Nakon Mandića ostali su tek članci objavljeni u nekoliko edicija, napose u *Našoj slozi*, no njihov točan broj ne može se utvrditi s obzirom na to da se među mnoštvom nepotpisanih članaka u tome listu teško može utvrditi koji su pisani njegovim perom.

Započevši svoj radni vijek, već je bio poznat svojim suvremenicima, istarskim preporoditeljima Spinčiću, Laginji itd., te je 1883. g. dobio poziv da u Trstu preuzme uređivanje prvoga preporodnog lista na hrvatskome jeziku – *Naše sloge* – koji je ondje izlazio.⁹¹ Taj posao obavljao je marno, u skladu s pravaškim ideološkim načelima, ali prilagođenima istarskome prostoru, odišući i gorljivošću, radišnošću te susretljivošću, što je puk svakako cijenio. Ali, Mandić je ujedno bio i panslaven i nastavljač narodnjačke linije biskupa Jurja Dobrile. Naime, u Trstu je, kao i kasnije u Istri, djelovao prema idejama koje su oblikovali i na svijet donijeli pripadnici prve generacije istarskih preporoditelja na čelu sa spomenutim Dobrilom te Dinkom Vitezićem. Također, svim se silama trudio održati jedinstvo hrvatskoga narodnog pokreta osuđujući razne druge smjerove protivne onima prve i druge generacije. U Trstu je nastojao i politički djelovati među hrvatskim i slovenskim stanovništvom, i to podupirući osnivanje te daljnje djelovanje nekoliko političkih, gospodarskih i drugih društava, kao što je primjerice *Tržaška posujilnica in hranilnica*. Stoga ne čudi da je nekima od njih, poput *Političkoga društva „Edinost“*, bio i predsjednikom; tu su i podružnice *Družbe sv. Ćirila i Metoda* te slovenska radnička udruga *Delavsko podporno društvo*. Od 1908. do 1912. godine bio je i predsjednikom nekoliko godina ranije u Pazinu osnovanoga *Političkog druš-*

---

gao nastaviti obrazovanje, pa je pohađao gimnaziju u Senju, a dovršio ju je u Rijeci 1870. godine, nakon čega se uputio na bogoslovski studij u Gorici i Trstu. Za svećenika je zaređen 1874. godine, nakon čega odlazi u Prag na studij prirodnih znanosti koji je dovršio 1879. godine. Ipak, tim se pozivom nikada nije bavio. Raditi je započeo kao suplent gornjogradske gimnazije u Zagrebu. O njegovu privatnu životu poznato je vrlo malo, tek to da je bio blizak s obitelji svojega brata Frana, inače školovanoga liječnika koji se okušao u politici. Matko Mandić preminuo je u Trstu 13. svibnja 1915. Pokopan je na groblju u Kastvu.

⁹⁰ Viktor CAR EMIN, *Matko Mandić. Osvrt na njegov život i rad*, Samobor, 1938.

⁹¹ O njemu više: Mirjana STRČIĆ, Petar STRČIĆ, *Hrvatski istarski trolist. Laginja, Mandić, SPIN-ČIĆ*, Rijeka, 1996.; Petar STRČIĆ, *Politički profil Matka Mandića*, Liburnijske teme, 9, Opatija, 1996., str. 30-39; isti, *Prilog za biografiju Matka Mandića*, Ivan Matetić Ronjgov. Zbornik, 5, Rijeka, 1996./1997., str. 301-312; *Matko Mandić*, Matulji, 1999.

tva za Hrvate i Slovence u Istri. Uz nacionalno motivirano djelovanje, veliku je važnost pridavao i prosvjećivanju te gospodarskome snaženju istarskoga stanovništva.

Godine 1900. sjedište *Naše sloge* preseljeno je u Pulu, te Mandić postaje jednim od njegovih glavnih suradnika. Ondje je gotovo u svakome broju objavljivao priloge, prije svega izvješća sa sjednica Istarskoga sabora, sa sjednica društava kojih je bio predsjednikom ili članom, a donosio je i osvrte na različite aspekte zbivanja vezanih uz istarski prostor. Godine 1907. pokrenuo je prvi hrvatski dnevnik u Trstu, *Balkan*, te je bio i njegovim vlasnikom. No, edicija je 1908. godine ugašena. Kratko vrijeme objavljivao je priloge u slovenskome listu *Edinost*, primjerice o školstvu na istarskome prostoru, u *Velikome Ćirilo-Methodskom kalendaru* i dr. Njegovo konkretno političko djelovanje započinje 1889. godine, kada je u izvanjskim seoskim općinama Kotara Volosko-Podgrad izabran za zastupnika u Istarskome saboru. Članom toga političkog tijela bio je i u idućim desetljećima svojega života pa sve do smrti. Ondje se istaknuo govorom isključivo na hrvatskome jeziku te podnošenjem niza interpelacija. Neko vrijeme ondje je obavljao i dužnost tajnika kluba hrvatskih i slovenskih saborskih zastupnika.

Njegova politička angažiranost sezala je do višega nivoa, pa je tako bio izabran za zastupnika Carevinskoga vijeća u Beču, i to u dva navrata – 1907. i 1911. godine. Imajući na umu budničku i prosvjetiteljsku zadaću među Hrvatima i Slovencima, pisao je poticajne i poučne članke, a uspješno se okušao i u stvaranju duhovitih pučkih dijaloga *Franina* i *Jurina* dijalektom njegove Kastavštine prilagođenim mentalitetu tamošnjega stanovništva koji je Mandiću itekako bio poznat. Pri tome zamjetni su njegovi prilagodljivi stilovi pisanja i način izlaganja. Tako u *Našoj slozi* do izražaja dolazi njegova oštrina te edukativnost, u radu Istarskoga sabora vatrenost i ironija, u Carevinskome vijeću oštrina koju miješa s izraženom analitičnošću, dok pri hitnim i gorućim prijedlozima nastoji biti poprilično kratak i koncizan. Njegova su oštrina i nepopustljivost katkada prevagnule, pa su se iz njegovih usta mogle čuti i riječi nesvojstvene jednome svećeniku. Primjerice, na narodnome zboru u koprarskome području kazao je kako „Sveto pismo pravi: kdor tebe kamenom, ti njega kruhom (...) jaz pa pravim: kdor tebe kamenom, ti vzami še večjo steno – in zalučaj jo v njega!“, dok je na sjednici Istarskoga sabora u listopadu 1889. istupio riječima: „(...) ustreba li, udarit ću još žešće i bezobzirnije na one, koji nam niječu naša prava i zatiru naše narodne svetinje!“ Na taj način stekao je povjerenje siromašnih Istrana i Primoraca.

Dva dana nakon njegove smrti suvremenici u nekrologu objavljenome u *Našoj slozi* pišu kako je „(...) patio i kinjio kroz cijeli život, da se čim zdušnije i srčanije poda sav u službu naroda iz kojega je nikao. I nije nikada malaksao. Što su jače oluje i nepogode života udarale o krepko njegovo biće, to je s većim žarom i podvostručenom neustrašivošću snažno odbijao sve navale i rušio zaprijeke što su neprijatelji našega roda stavljali na put.“⁹² U istome listu desetak dana kasnije Mandić je počašćen novim izrazima naklonosti: „Iza smrti velikog biskupa Dobrile, teško da je smrt pokosila dragocjeniji život od našega Mandića.“⁹³ Dvadesetak godina kasnije, 1936. g., sjetivši se Mandićeva nastupa u mlađim danima, o njemu Ivan Matetić Ronjgov piše: „(...) njegova riječ razlijeva se poput bujice i nosi sa sobom svačiji dušu. I naše. Impozantna pojava muškarca u naponu muževne snage. Junačkim gestama svoje poznate ljevice potcrtava svaku značajniju rečenicu a glas mu se ori kao u Grgura Ninskoga.“⁹⁴ Riječ je – bez sumnje – o značajnome i znamenitom velikanu istarskoga prostora svojega doba.

VII. O sadržaju dviju preporodnih edicija

Za razliku od prvoga broja kalendara, u kojemu Ravnik svoj uvodni napis započinje riječima „Istranil!“, prvi napis u *Našoj slozi* – koji je potpisalo uredništvo⁹⁵ – započinje riječima „Mili rode!“ označavajući tako mnogo širu skupinu čitatelja kojoj je ta novinska edicija namijenjena.⁹⁶ Obraća se čitatelju u jednini nastojeći tako ostvariti direktniji kontakt i prisnost. I ovdje se apelira na to kako valja knjige izdavati da bi ljudi iz njih učili ili proširivali već postojeća znanja. S obzirom na to da do tada tiskane knjige nisu doprle do hrvatskoga stanovništva, ono nije usvojilo nova znanja i metode; naprotiv, stanovništvo se koristi istima onima koje su imali pred stotinu godina. „Želeći doskočiti tomu skrajnomu zlu našem“, obraća se čitatelju Uredništvo, „odlučili smo izdavati za te ovdje u Trstu (...) pučki hrvatski list, ter ti tako pružiti priliku, da se i ti čitanja uhvatiš i čitajuć živiti učiš.“ Uredništvo se odmah ograđuje od mogućih propusta obećavši čitatelju da će „sdušno nasmilati“ njegove potrebe, te ga podučiti u „svakoj stvari“ koja bi mu mogla

⁹² *Naša Sloga*, XLVI, 20, Pula, 15. svibnja 1915., str. 1.

⁹³ *Naša Sloga*, XLVI, 22, Pula, 24. svibnja 1915., str. 1.

⁹⁴ Ivan MATETIĆ RONJGOV, *Par uspomena na pok. prof. Matka Mandića*, Istra, 1936.

⁹⁵ Trst, 21. 5. 1870.

⁹⁶ *Naša sloga. Poučni, gospodarski i politični list*, Trst, 1. lipnja 1870., str. 1.

koristiti – od poljodjelskih, vinogradarskih, stočarskih, svilarških i pčelarskih savjeta preko poznavanja općinskih, pokrajinskih i državnih ili carskih zakona te prava i dužnosti do svjetskih zbivanja, napose neposredno vezanih uz Austro-Ugarsku Monarhiju. Čitatelju je sažeto iznesen i cilj edicije: „ov će ti list biti, rode, u svakoj života prigodi, pravim i viernim kažiputem“. Na široj razini hrvatskoga pokreta, stoji nadalje, „pa kako smo namislili učiniti od ovog lista živo središnje svega duševnoga pokreta u tih naših stranah, tako pozivamo sve rodoljube, neka nežale ni truda ni troška, nego neka nas izvole svestrano podupirati, a najme perom, pišuć nam, što god gdje narod tišti i čim god misle, da bi mu se moglo pomoći. Tko narodno izobraženje promiče, neka zna, da je desnica ruka providnost božja. Kako želimo, da se piše, neka svaki pogodi iz imena, koje smo uzeli, iz kojega se vidi, da nismo namislili sijati razdor, nego ljubav i slogu.“⁹⁷

Slijedi odjeljak *Pogled po svietu*, u kojemu se kao razlog njegova objavljivanja navodi: „Većina našega naroda, za koga naumismo izdavati ovaj list, nema kad čitati svakidanjskih novini, da vidi što gdje po svietu biva. Mislimo dakle, daćemo mu ugoditi, ako mu na ovom mjestu do petnaest do petnaest dana u kratko izpripovjedimo sve glavnije događaje svjetske. Pa buduć nam košulja bliža tielu od kabanice, to ćemo svaki put popisati prije svega što se u našem carstvu zbiva.“⁹⁸

Potom, tu su *Dopisi*, s odgovorom zamoljenoga dopisnika novopokrenutih novina.⁹⁹ Pod naslovom *Vinogradarstvo* naći će se, kako je navedeno, korisnih savjeta i za tu granu poljodjelaca; i ovdje se, kao i u drugome godištu kalendara, ističe kako je vino u Istri „mal da ne jedino kmeta bogatstvo. Kad loza ne rodi, on je propao.“¹⁰⁰ Slijede rubrike *Različite viesti*, od kojih je većina mahom političkoga sadržaja, zatim, *Svašta po nješto*, s duhovitim napisom iz svakodnevice, *S tršćanskog tržišnja*, *Tek novca te Kretanje austrijanskih brodova*.

S pojavom prvoga hrvatskog lista za istarske Hrvate¹⁰¹ – *Naše sloge* u Trstu – započinje dugo, plodonosno razdoblje – od 1870. do 1915. godine – u kojemu se odvijao i narodni preporod Hrvata Istre, a u okviru njega i njihov politički pokret. U njemu je presudnu ulogu odigrala upravo *Naša sloga*. Nažalost, utjecaj toga lista na razvoj prilika u Istri još je uvijek nedovoljno poznat. Naime,

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Isto, str. 2.

⁹⁹ Isto, str. 2 i 3.

¹⁰⁰ Isto, str. 3.

¹⁰¹ P. Strčić, *Literatura o „Našoj Slogi“*, n. dj., str. 8-14.

domaća znanstvena i stručna literatura još je donedavno, uglavnom u nedovoljnoj mjeri, obrađivala novinstvo Istre, odnosno pokretanje, objavljivanje i razvoj listova koji su za Istrane izlazili u XIX. i u XX. st. do 1947. godine, odnosno do Mirovnoga ugovora u Parizu, na Istarskome poluotoku ili izvan njega.¹⁰² Svečano je i znanstveno proslavljena 100. obljetnica toga znamenitog lista,¹⁰³ a objavljeni su i posebna knjižica¹⁰⁴ i zbornik.¹⁰⁵ Potrebno je naglasiti da je isto stajalište postojalo i još uvijek postoji ne samo prema hrvatskome već i prema talijanskome novinstvu, koje je – iako namijenjeno manjemu dijelu stanovništva Istre – zbog poznatih razloga imalo osobito jak utjecaj na razvoj političkih, gospodarskih i kulturnih prilika svih stanovnika Istarskoga poluotoka.

VIII. Zaključak

Kalendar *Istran* prva je preporodna edicija na hrvatskome jeziku, iznikla na području Pokrajine Istre s Kvarnerskim otocima, te je ujedno i uvertira u pokretanje češćega izdanja na hrvatskome jeziku – lista *Naša sloga*. Prvi svezak *Istrana*, kao i *Naša sloga*, bio je veoma blizak ideji slavenske uzajamnosti biskupa J. J. Strossmayera i dr. F. Račkoga, što se posebice očituje u pozornosti i simpatijama za događaje u slavenskome svijetu. Polazište u djelovanju *Naše sloge* od početka u lipnju 1870. godine pa do obustavljanja 1915. g. bila je Dobrilina vjera u prosvjetu kao sredstvo ostvarenja hrvatske nacionalne slobode, što joj je i postalo temeljnom te trajnom odrednicom. Konstanta kroz gotovo polustoljetno izlaženje lista bilo je djelovanje u narodnome preporodu istarskih Hrvata te njegovo jedinstvo i sloboda. U skladu s time, *Naša sloga* nastojala je odgojno djelovati te širiti optimizam u duhu hrvatske narodne tradicije. Svoje je djelovanje zasnivala i na katoličkim načelima zagovarajući

¹⁰² Isti, *Novinstvo Hroata u Istri*, n. dj., str. 210-234; Zvane ČRNJA, Petar STRČIĆ, *Stotinu godina hrvatskog novinstva u Istri*. U: Knjiga o Istri, Zagreb, 1968., str. 161-172. Ovdje navodimo i djelo Vitomira UJČIĆA, „*Naša sloga*“ (1870-1915) u *istarskom narodnom preporodu*, Pula, 1962.

¹⁰³ U čast 100-godišnjice *Naše sloge* organiziran je u Pazinu 26. i 27. rujna 1969. prvi *Pazinski memorijal*, od tada svakogodišnji znanstveni skup Katedre Čakavskog sabora, na kojem se govori o novijoj povijesti Istre.

¹⁰⁴ Josip BRATULIĆ, Petar STRČIĆ, *Stogodišnjica „Naše Sloge“*, Rijeka – Pazin, 1970.

¹⁰⁵ *Pazinski memorijal* Katedre Čakavskoga sabora, 1, Pazin, 1971., posvećen je u cjelini istarskome tisku – hrvatskome i talijanskom. Četiri uvodna članka govore o *Našoj slogi*: Petar STRČIĆ, *Oko pokretanja 'Naše Sloge'*, str. 17-37; Mirjana GROSS, *Značaj prvih deset godišta 'Naše Sloge' kao preporodnog lista*, str. 39-59; Radojica F. BARBALIĆ, *Pomorska problematika u 'Našoj Slogi'*, str. 61-71; Tatjana BLAŽEKOVIĆ, *Bibliografski podaci u 'Našoj Slogi'*, str. 73-81.

suradnju s liberalnom strujom te ističući zauzimanje za općenacionalnu dobrobit hrvatskoga istarskog puka, s dovoljno širokom osnovicom za okupljanje i slogu svih istarskih Hrvata bez obzira na idejne razlike. Na taj je način veoma snažno utjecala na promišljanje tamošnjega seljačkog stanovništva dajući mu snagu i oslonac u borbi protiv pokušaja talijanaško-talijanske vladajuće manjine. U skladu s navedenim, preporodni napor Franje Ravnika i Matka Mandića, odnosno učitelja i njegova učenika, ocjenjujemo iznimno važnim te ih smještamo u red drugih tadašnjih vođa istarskoga preporodnog pokreta – dr. Jurja Dobrile, Antuna Karabaića, Mate Bastiana i dr. Dinka Vitezića te preostale dvojice pripadnika druge generacije preporoditelja – spomenutoga Vjekoslava Spinčića i dr. Matka Laginje. Njihov je utjecaj na razvoj hrvatskoga narodnog preporoda Istre i otoka, pa cjelokupnoga, sve razvijenijega nacionalnog pokreta, a u okviru njega i političkog, kulturnog, prosvjetnog i gospodarskog pokreta – dakle, na razvoj cjelokupnoga društvenog života Hrvata spomenutih područja i u drugoj polovici XIX. i u XX. stoljeću – izniman.

Maja Polić

Launching and Impact of the First National Revival Editions – Calendar *Istran* and Newspaper *Naša sloga* – in the Province of Istria and on the Kvarner Bay Islands

Summary

*In the early second half of the 19th century, the province of Istria and the islands in the Kvarner Bay experienced the Croatian National Revival, a movement that had previously started in Civil Croatia. In addition to the opening of reading rooms, the key role in these events played also the launching of editions in the Croatian language, thanks to which the national ideas reached not only the Croatian population of the mentioned Istrian and Kvarner Bay region, but also the local Slovene population, which shared the same fate with Croats there as opposed to Italian population, leading though considerably smaller in number. These editions were the calendar *Istran*, almanac issued for the years 1869 and 1870, and the newspaper edition *Naša sloga*, published in the period 1870–1915. The paper further indicates to the activity of Franjo Ravnik and Matko Laginja – two prominent personalities, who had, apart from bishop Juraj Dobrila, played crucial roles in connection with the publication of these editions.*

Keywords: province of Istria with islands in the Kvarner Bay; Croatian National Revival; calendar *Istran*; *Naša sloga*; Juraj Dobrila; Franjo Ravnik; Matko Mandić.